

Innledning

Claudia Lenz, Solveig Moldrheim,
Christopher Gambert

Særtrykk fra Dembra-publikasjon nr. 2

Innledning

Denne publikasjonen baserer seg i hovedsak på bidragene til den nasjonale Dembra-konferansen i 2017, som hadde tittelen «Frykt og fremtidshåp». Tittelen er like aktuell i dag som den var for to år siden. Skolen eksisterer ikke isolert fra situasjonen og samfunnsutviklingen nasjonalt og internasjonalt. I Dembra har vi sett hvordan dagsaktuelle temaer utspiller seg i skolehverdagen siden 2012. I 2013 bidro den såkalte tiggerdebatten til at negative holdninger mot rom økte blant elevene. I 2015, da mange flyktningbarn begynte på norske skoler, arbeidet lærerne hardt for å gi gode og inkluderende tilbud, samtidig som IS' rekruttering av vestlige ungdommer bidro til økt fokus på radikalisering. Og i 2017 var valgkampen preget av debatten om «det norske», på en måte som kan ha virket ekskluderende og fremmedgjørende for mange elever som satt på skolebenken i norske skoler.

I dag, i 2019, ser vi land i Europa, der mennesker føler at de ikke kan påvirke prosesser og avgjørelser som angår dem. Demokratier som Polen og Ungarn, er under press. I dag har det igjen blitt viktig å forsvare demokratiet. Sosiale og økonomiske utfordringer, men også kulturell endring kan bidra til usikkerhet. Når en følelse av politisk avmakt, politikerforakt og mistillit til presse og demokratiske institusjoner kombineres med en oppfatning at det ikke er noe vits å engasjere seg gjennom demokratiske kanaler, blir situasjonen farlig. Da kan vi som mennesker bli sårbare for ideologier og konspirasjonstenkning som sprer frykt og fiendebilder. Vi har alle behov for å føle fremtidshåp for de gruppene vi føler tilhørighet til. Sosiologen Zygmunt Bauman skrev om en ny form for frykt – flytende frykt – som utnyttet av bevegelser som fronter aggressiv nasjonalisme og autoritære ideologier (Bauman, 2006). Bauman har sagt:

[...] the trouble with liquid fear, unlike the concrete specific danger which you know and are familiar with, is that you don't know where from it will strike. We are walking as if on a minefield. We are aware that the field is full of explosives, but we can't tell where there will be an explosion and when. (Baumann, 2016)

Dembra er basert på en tenkning om at skolen er en viktig arena, der de unge kan utrustes med det de trenger for å bli aktive deltagere og aktører i å løse fremtidsutfordringer. Vi vet fra forskningen (Davies, 2008; Davies et al., 2015) hva vi trenger for å skape motstandskraft mot det som Baumann kaller for flytende frykt: Det er viktig med kunnskap og evnen til kritisk tenkning som kan avkle fryktbasert politikk, konspirasjonstenkning og falske nyheter. Men mer enn dette må også til: Når mennesker opplever å høre til, bli anerkjent som person, og opplever at de kan stole på menneskene rundt seg og institusjonene som de beveger seg i, blir det mindre sannsynlig at de utvikler forestillinger om at de er omgitt av fiendtlige krefter, og at vi lever i en krigslignende tilstand mellom «oss» og «dem». Da utvikler de resiliens, eller motstandskraft. Det å lære å samarbeide, løse konflikter på konstruktive måter og snakke seg frem til felles løsninger i en skolehverdag kan bidra til resiliens.

Den pågående fagfornyelsen har tatt med seg noen sentrale perspektiver fra NOU-en Fremtidens skole – Fornyelse av fag og kompetanser (NOU 2015:8). Elevene skal gå ut av skolen med solide kompetanser som kan hjelpe til å finne løsninger på utfordringer i et samfunn og en verden i rask endring. Demokrati og medborgerskap blir ett av tre tverrfaglige temaer som gjenspeiler denne orienteringen. Måten demokrati og medborgerskap blir omtalt på i overordnet del, viser at skolen tar høyde for at det ikke bare er snakk om solskinnsdager:

Opplæringen skal gi elevene kunnskaper og ferdigheter til å møte utfordringer i tråd med demokratiske prinsipper. De skal forstå dilemmaer som ligger i å anerkjenne både flertallets rett og mindretallets rettigheter. De skal øve opp evnen til å tenke kritisk, lære seg å håndtere meningsbrytninger og respektere uenighet. Gjennom arbeidet med temaet skal elevene lære hvorfor demokratiet ikke kan tas for gitt, og at det må utvikles og vedlikeholdes. (Udir 2018, s. 15)

Skolen betyr noe, skolen er en vesentlig institusjon som setter sitt preg på samfunnet. Elever møter en kompleks virkelighet, av og til tåkelaagt med gråsoner og ulendt terreng. Som lærere kan vi øve elevene i å tåle tvetydighet, dilemmaene og uklarhetene. I dette arbeidet trenger vi fellesskapet i klassen, vi trenger ulike elevers forskjellige perspektiver – og vi trenger uenigheten. Å lytte, respektere og anerkjenne forskjellige synspunkter og væremåter styrker demokratiet og vår demokratiske beredskap. Mistillit og isolasjon er ikke næring for fremtidshåpet alle har behov for å bære i seg.

Kanskje er det perfekte demokratiet uperfekt? Demokrati er et system for å organisere uenighet. Når vi kjenner på demokratiske dilemmaer, kommer vi nærmere en forståelse for hva et demokrati er. Hva er viktigst: beskyttelse mot diskriminering eller ytringsfrihet? Antidemokratiske eksempler øver oss i hva som er kjernen i et demokrati. Vi tror det har verdi å bringe kontroversielle temaer som konspirasjonsteorier, inn i klasserommet. Det øver oss også i kritisk tenkning.

Skolen har en unik mulighet til å være en arena der alle møtes og bryter meninger uten at det skaper splittelse; nøkkelen er en atmosfære av gjensidig respekt og tillit. Lærere har en sentral rolle i å tilrettelegge for at de unge lærer å lytte til

hverandres synspunkter og argumenter, og vil like å bli utfordret av andre meninger og levemåter.

Forskningen om gruppefiendtlige og autoritære holdninger viser at erfaringer av eksklusjon, utenfor-skap og avmaktsfølelse er blant årsaksforklaringene som ligger bak (Zick et al., 2010). Slike holdninger er dypt forankret i den enkeltes følelser og tankesett; ofte har de oppstått som et psykologisk selvforsvar. Det destruktive kan ha hatt en overlevelsesfunksjon en gang i tiden, og kan fortsatt ha det når alternativer ser ut til å mangle. Dette betyr ikke at krenkelses, trakassering og hat skal tolereres fordi avsenderen selv kan ha hatt det vanskelig. Destruktiv atferd og gruppedynamikker må stoppes, men det er viktig å erkjenne at med straff og pekefinger rettes fokuset på symptomene, ikke årsakene. Bidragene i denne publikasjonen belyser på forskjellige måter hvordan endring forutsetter å tilrettelegge for erfaringer av tilhørighet og deltagelse, og hvor viktig det er å gi eleven mulighet til å tenke selvstendig, møte det som er annerledes med åpent sinn, og reflektere over seg selv og sine egne begrensninger. I overordnet del understrekes det at kritisk tenkning også innebærer å

[...] kunne forstå at deres egne erfaringer, standpunkter og overbevisninger kan være ufullstendige eller feilaktige. Kritisk refleksjon forutsetter kunnskap, men gir samtidig rom for usikkerhet og uforutsigbarhet. (Udir, 2018)

BIDRAGENE I DENNE PUBLIKASJONEN:

Therese Lyng analyserer former for gruppedynamikk, som både fremkaller mobbeatferd og deaktiverer empati. Artikkelen presenterer nye perspektiver på hvordan utvikling av gruppeidentiteter, ønsker om status og behov for tilhørighet i skolens elevkultur kan representere sterke drivkrefter i mobbing.

Christer Mattson belyser hvordan bruk av «empatisk nysgjerrighet» i møte med elever som uttrykker intoleranse, kan etablere en relasjon mellom lærer og elev som gir eleven mulighet til kritisk refleksjon og selvinnsett. Han fremhever elevsamtalen som lærerens fremste verktøy, og viser i artikkelen hvordan denne kan brukes.

Med utgangspunkt i forskning om fordommer og innsikt i perspektivtakingsmetodikk diskuterer Claudia Lenz og Solveig Moldrheim hvorfor intens atferdsregulering ikke bidrar til langsiktig holdningsendring. Artikkelen er et bidrag til diskusjonen rundt forståelse av nulltoleranse mot krenkelser i nye § 9a i opplæringsloven, og presenterer alternative tilnærminger for skolens arbeid mot gruppebasert hets i skolen.

Kjellrun Hiis Hauge, Kjersti Maria Rongen Breivaga, Inger Elin Lilland, Suela Kacerja, Åshild Berg Brekkhus og Tobias C. Werler presenterer hvordan konkret tverrfaglig samarbeid mellom fagene matematikk og norsk kan øve elevenes evne til å analysere og avdekke konspirasjonsteoretiske fortellinger. Artikkelen er dermed et konkret bidrag inn i hvordan lærere kan arbeide med det tverrfaglige temaet «demokrati og medborgerskap» i fagfornyelsen.

Samlet gir disse viktige bidrag til hvordan skolene kan arbeide systematisk med verdigrunnlaget, slik ny overordnet del konkretiserer det. Dette verdigrunnlaget finner vi også bekreftet i de fem prinsippene for det forebyggende arbeid Dembra har basert sitt arbeid med skoler siden 2012 på:

1. Deltakelse og inkludering
2. Kunnskap og kritisk tenkning
3. Mangfoldskompetanse
4. Eierskap og forankring
5. Skolen som helhet

For noen er fremtidshåp for gruppen en føler seg som en del av, skjørt. Når fremtidshåpet sviner hen, overtar frykten. Alle har behov for fremtidshåp. Som lærer kan du skape trygghet i klasserommet, legge til rette for gode relasjoner og bygge opp et givende læringsmiljø. Vi tror på en sammenheng mellom dette og fremtidshåpet. Og her er læreren nøkkelpersonen. Vi håper denne publikasjonen vil gi faglig påfyll og inspirasjon til dette arbeidet.

Referanser

Bauman, Zygmunt (2006). *Liquid Fear*. Cambridge: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (2016). Intervju: Zygmunt Bauman: *Behind the world's 'crisis of humanity'*. <https://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2016/07/zygmunt-bauman-world-crisis-humanity-160722085342260.html>

Davies Lynne (2008). *Educating Against Extremism*. Stoke on Trent: Trentham Books.

Davies, Lynne, Limbada, Zubeda, McDonald, Laura Zahra, Spalek, Basia & Weeks, Doug (2015). *Formers & Families: Transitional Journeys in and out of violent extremisms in the UK*. Connect Justice, Birmingham.

NOU 2015: 8 - Fremtidens skole - Fornyelse av fag og kompetanser.

Udir 22. okt. 2018. Overordnet del - verdier og prinsipper.

Zick, Andreas, Küpper, Beate & Hövermann, Andreas (2011). *Intolerance, Prejudice and Discrimination*. A European Report. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.

OM DEMBRA

Dembra tilbyr veiledning, kurs og nettbaserte ressurser for forebygging av ulike former for gruppefiendtlighet, som fordommer, fremmedfrykt, rasisme, anti-semittisme og ekstremisme. Kjernen i Dembra er forebygging gjennom å bygge demokratisk kompetanse, med inkludering og deltakelse, kritisk tenking og mangfoldskompetanse som sentrale prinsipper. Tilbudet er rettet mot skoler og lærerutdanninger i Norge og piloteres nå også i andre nordiske land. Dembras fokus på undervisningspraksis, profesjonskompetanse og skolemiljø støtter skole og lærerutdanning med å virkeliggjøre fagfornyelsen og verdiene og prinsippene i læreplanens overordnede del.

DETTE HEFTET

Denne publikasjonen baserer seg på bidrag fra den nasjonale Dembra-konferansen i oktober 2017, med tittelen «Frykt og fremtidshåp», samt faglige perspektiver utviklet gjennom Dembras kurs- og veiledningsarbeid.

Bidragene i dette heftet utforsker ulike faglige aspekter ved kritisk tenkning, møte med elever som uttrykker intoleranse, ekskluderende gruppedynamikker og strategier for håndtering av gruppefiendtlighet i klasserommet. Med dette håper Dembra å bidra med støtte og inspirasjon til skolenes arbeid med fagfornyelsen og overordnet del.